

УДК 55 (091)

Ігор БУБНЯК, Степан ЯРЕМА

ІВАН ОЛЕКСИШИН — АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРОФЕСОР ГЕОЛОГІЇ

У статті — життєвий та науковий шлях професора геології Івана Олексюшина, дійсного члена НТШ і багатьох американських наукових товариств. Охарактеризовані два великі періоди його наукової діяльності: український та американський. Закінчивши класичну гімназію та університет, І. Олексюшин учителював у Тернопільській та Львівській гімназіях. Згодом захистив докторську дисертацію в Австрії. Другий етап пов'язаний із вивченням геології та викопної фауни Мериленду, Пенсильванії, Вірджинії. Вказані наукові товариства, членом яких був професор. Охарактеризовано громадську діяльність ученого, надзвичайну плідотворну. Подані світлини кількох зразків міоценової фауни з колекції Івана Олексюшина, що зберігаються у Природничому музеї НАН України у Львові.

...Вранішнім Тернополем упевнено простує ставний молодий чоловік, поспішаючи до праці в гімназії. Таким у пам'яті Степана Яреми залишився Іван Олексюшин — людина, яка своїм життям і відданістю науці заслужила, щоб її ім'я стояло поряд з такими відомими українськими природодослідниками, як Іван Пулюй, Іван Горбачевський, Степан Рудницький, Юрій Полянський, Северин Пастернак.

Іван Олексюшин

Є коротка згадка про Івана Олексюшина в Енциклопедії Українознавства [1]. Недавно вийшла ювілейна книга про Тернопільську гімназію, де Степан Ярема опублікував коротку біографію І. Олексюшина [2]. Завдяки пошукам в Інтернеті серед рекоме-

ндованої літератури для студентів-геологів Пенсильванського університету знайдено дві монографії І. Олексюшина.

Іван Олексюшин народився 1 вересня 1901 року в селі Хренові Кам'яно-Струмилівського повіту (тепер Кам'яно-Бузького району) у селянській родині. Початкову освіту дістав у рідному селі та сусідньому Дідилові, а середню — у Тернопільській українській державній гімназії у 1924 році, повернувшись з табору інтернованих старшин як хорунжий Української Галицької Армії. Високу освіту в царині географії, геології та природничих наук здобув у Львівському університеті 1929 року. В Інсбрукському університеті Леопольда-Франца (Австрія) 1947 р. захистив дисертацію на ступінь доктора філософії з геології та мінералогії.

Після навчання в університеті з 1929 до 1936 року працює у приватній Тернопільській українській гімназії товариства „Рідна школа“, другій польській державній гімназії та у вечірній фахово-доповняльній школі для ремісників, а також був членом Методичного географічного товариства Львівської шкільної кураторії. Від 1 вересня 1936 року І. Олексюшин учителює у філії Української державної гімназії м. Львова. Увесь вільний час, цілі відпустки присвячує геологічним дослідженням, мандруючи з молотком у руках по Західному Поділлю. У цей час він описує свої палеонтологічні знахідки і видає кілька наукових праць.

У 1939 році стає керівником географічно-природничого відділу в Інституті вдосконалення учителів при обласному відділі народної освіти у Львові і старшим викладачем геології та заступником декана географічно-геологічного відділу Львівського університету ім. Івана Франка. У 1940 році, залишивши працю в Інституті вдосконалення учителів, працює за сумісництвом співробітником геологічного відділу філії Української академії наук у Львові.

Під час німецької окупації учителює (1941/1942 роки) у Першій українській гімназії. У вересні 1942 року, коли розпочалося навчання у деяких вищих школах під назвою фахових курсів, І. Олексюшин викладає загальну геологію на лісовому та будівельному відділах Політехніки аж до кінця 1944 року.

В липні 1944 року з наближенням фронту І. Олексюшин з родиною виїхав зі Львова до Австрії і наприкінці серпня прибув до Грацу, де став надзвичайним професором в університеті. Проте довго на цій посаді І. Олексюшин не пропрацював, тому що як чужинець не мав права її обіймати, і тому займався лише науковими дослідженнями. І. Олексюшин переїжджає до Леобену, — викладати у Високій гірничій школі Геологічного інституту. Дозвіл на цю працю І. Олексюшина одержав керівник Геологічного інституту професор В. Петрашек. Коли фронт наблизився до Леобену, родина Олексюшиних переїжджає далі на захід і на деякий час зупиняється у місцевості Льоганг, на прикордонні в Тиролі, у сім'ї співробітника факультету згаданої школи. Позаяк жити у прикордонній провінції було небезпечно, Олексюшин за порадою професора Петрашека переїжджає до Зальцбургу, де на той час були організовані табори для переміщених осіб. Тут І. Олексюшин допоміг організувати приватну Українську реальну гімназію, в якій навчалися обидві його дочки Ольга та Надія, а він учителював до 1949 року. У цей час захистив докторську дисертацію в Університеті Леопольда-Франца.

У Сполучених Штатах Америки оселився у штаті Пенсильванія і протягом трьох років працював фізично на різних роботах, заробляючи на прожиття родини й на оплату навчання дочок у Пенсильванському університеті. В 1953 році отримав працю у відділі бактеріології Медичного коледжу імені Джефферсона. І зно-

ву, як і в Україні, під час літніх відпусток провадить палеонтологічні дослідження у штатах Нью-Джерсі, Мериленд, Вірджинія. Результати досліджень учений опублікував у Працях Пенсильванської академії наук у трьох статтях, в яких серед інших описав десять нових видів м'якунів. Ці публікації стали рекомендаціями для отримання у 1955 р. посади в Бостонському університеті, у якому він працював спочатку інструктором геології (1955/1956 роки), згодом асистентом, доцентом. В 1963 році Іван Олексин стає постійним працівником Університету, а з 1 березня 1963 року — повним професором геології. Крім лекційної роботи, багато уваги приділяв студентам, які працювали над магістерськими та докторськими дисертаціями в галузі стратиграфії та палеонтології. 1 липня 1967 року отримав академічний титул „професор-емерит“ із щомісячною платнею.

Уже на пенсії, ще рік (з 1 липня 1967 року до 1 липня 1968 року) Іван Олексин викладав фізичну та історичну геологію у Південно-Джерському коледжі в Кемдені. Помер 19 грудня 1987 року через недугу серця на 86 році життя.

Наукова діяльність

Займатися наукою Іван Олексин розпочав студентом Університету, потім продовжив як асистент професора Войцеха Рогалі, який очолював Геологічний інститут Львівського університету. Перші наукові праці — це результати самостійних досліджень на теренах Поділля: „Звіт про геологічну екскурсію під час літніх канікул 1927 року північніше Теревовлі вздовж Серету до Тернополя і на північ від Теревовлі вздовж рі-

Рис. 1. Зразки фауни з колекції І. Олексина.

ки Гнізної до Ступок біля Великих Борок“ [3] та „Звіт про геологічну екскурсію в околиці Підгірців, Гути Бродської, Пеняк і Опак у днях 27.09 до 25.10.1927 р. [4]. Переглянувши ці наукові повідомлення, професор Рогаля доручив студентів Оле-

ксишину досліджувати міоценові відклади на просторах усього Поділля. Першим ґрунтовним дослідженням молодого вченого була праця „Загальний погляд на стратиграфічне розміщення міоценових утворень на дослідженій території і висновки“ [5]. На основі польових спостережень, зібраного літологічного та палеонтологічного матеріалу він описав міоценові утворення Поділля та визначив їхній вік. Переглянувши цю працю (101 сторінка), професори Роголя та Ромер високо її оцінили і рекомендували в 1928 року для кінцевого наукового іспиту з географії й геології (як основних предметів) і природничих наук (як додаткового предмета).

Крім палеонтології та стратиграфії, І. Олексинин досліджував карстові явища. Результати цих досліджень він опублікував у часописі „Наша Батьківщина“ Українського краєзнавчого товариства „Плай“ у 1937 році [6] та у фізіографічному збірнику Наукового товариства ім. Шевченка в 1938 році [7].

Остання праця, що її І. Олексинин написав в Європі, присвячена Україні. Це його дисертація під назвою „Розміщення та стратиграфія міоценових відкладів Північного Поділля та Південної Волині“ [8]. Петрографічний та палеонтологічний матеріали до дисертації він передав до Природничого музею НТШ. У 1940 р. після закриття Наукового товариства ім. Шевченка його музейні фонди перейшли до новоформованих інститутів АН України. Частина Природничого музею НТШ передали Природознавчому музею АН України та Геологічному музеєві при геологічному факультеті Львівського університету ім. Івана Франка.

Колекція І. Олексинина є однією з найбільших, зібраних одним дослідником, що нині зберігаються у Природознавчому музеї НАН України. Вона займає велику габляту з десятима ящиками. Точна кількість одиниць зберігання ще невідома, позаяк її ще не опрацювали. Світлини декількох знахідок із цієї колекції та власноруч написана І. Олексининим етикетка зображені на рис. 1, 2.

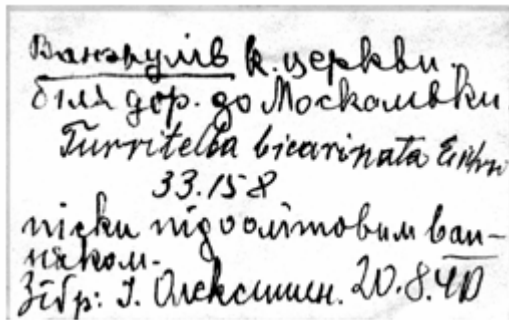

Рис. 2. Етикетка, власноруч написана І. Олексининим.

Етикетки та світлини декількох знахідок із цієї колекції та власноруч написана І. Олексининим етикетка зображені на рис. 1, 2.

Перебуваючи у США, Іван Олексинин продовжує публікувати результати досліджень, проведених в Україні. Серед них варто назвати публікації про вугілля Львівсько-Волинського басейну та Розточчя [9]; про гіпси, їх положення у стратиграфічному розрізі Поділля, Опілля та Розточчя [10]; загальні роботи лини України [11]. Ці праці він написав англійською мовою, що дало змогу зарубіж-

ним дослідникам ознайомитися з геологією та корисними копалинами його рідної землі.

Але основним об'єктом його досліджень залишається палеонтологія, а саме викопні м'якуни. В американському „Палеонтологічному журналі“ 1959 року з'явилася стаття Івана Олексинина з описом м'якунів, у тому шести нових видів та підвидів, з міоценових відкладів Мериленду [12]. Ці види фауни, закаталогізовані під відповідними номерами і вказівкою на відкривача, зберігаються у Національному музеї США у Вашингтоні:

Turritella calvertensis n. sp.; *Turritella calvertensis marylandica* n. subsp.; *Turritella calvertensis plumpointensia* n. subsp.; *Turritella indenta chesapeakeensis* n. subsp.; *Turritella variabilis chancellorensis* n. subsp.; *Cerastoderma chancellorensis* n. sp.

У пізнішій публікації описано чотири нові види м'якунів із Мериленду та Вірджинії. Зразки цієї фауни під відповідними номерами також зберігаються у Національному музеї США у Вашингтоні [13]:

Trigonostoma smithfieldensis n. sp.; *Terebra chancellorensis* n. sp.; *Corbula (Caryocorbula) drumcliffensis* n. sp.; *Marginella rushmerensis* n. sp.

Будучи активним членом Наукового товариства ім. Шевченка, І. Олексин написав цілу низку географічних та геологічних нарисів для збірників земляцтва: про Поділля [14], Тербовлянщину [15], Дрогобиччину [16]; виступав із доповідями про геологію та корисні копалини на конференціях товариства. І. Олексин опублікував понад 20 статей, присвячених геології України, а також на історичні теми [17, 18].

На початку 1970 років І. Олексин захопився вивченням колекцій рослинних решток Нарангенського кам'яновугільного басейну. Серед 29 видів викопних залишків рослинних, які він описав, два — нові, а саме:

Palmatopteris narragansettensis n. sp.; *Palmatopteris plainvillensis* n. sp.

Ці залишки зберігаються тепер у Ботанічному музеї Гарвардського університету. Власне завдяки вивченню викопної флори І. Олексин стає всесвітньо відомим ученим. Монографії „Рослинні залишки з антрацитових полів Пенсильванії“ (видана в 1982 році, перевидана в 1988 р.) [19] та „Скам'янілі залишки абботських вугільних покладів Східної Пенсильванії“ [20] стали найвідомішими працями професора і є дотепер серед літератури, рекомендованої для студентів Пенсильванського університету.

Окрім палеонтологічних та стратиграфічних, І. Олексині належать публікації про тектоніку літосферних плит [21], розвиток атмосфери, гідросфери та органічного життя [22]; учений запропонував оригінальну класифікацію організмів, виділивши п'ять королівств: Монера, Протіста, Гриби, Рослини і Тварини [23].

Поряд з науковими І. Олексин написав багато статей на актуальні та історичні теми в українських часописах „Свобода“, „Америка“; наприклад: „Землетруси, їх причини, розміщення на Землі та наслідки“, „Вулканізм та його причини“, „Земля, її місце в Сонячній системі“, „Листопадові роковини“, „Січневі роковини“, „Різдвяні, новорічні та йорданські звичаї“, „Великодні звичаї в Україні“.

Громадська робота

У 1918—1920 роках, у чині хорунжого, І. Олексин брав участь у визвольних змаганнях українського народу в лавах Української Галицької Армії. Під час навчання в Університеті організував читальні „Просвіта“ та спортивне товариство „Луг“. Учителюючи в Тернополі, був співзасновником Українського краєзнавчого музею, а у Львові — директором Української бурси (гуртожитку) ім. Митрополита Шептицького.

На еміграції в Австрії працював секретарем управи Товариства „Рідна школа“. Прибувши до США, Олексин став співзасновником і хорунжим Об'єднання колишніх військовиків-українців в Америці, був членом Контрольної комісії Го-

ловної управи Наукового товариства імени Шевченка в Нью-Йорку, дійсним членом якого був від 1950 року, та вчителем школи українознавства у Філядельфії.

Водночас він був членом багатьох американських наукових товариств. Перелік їх свідчить про визнання заслуг українського вченого: член Пенсильванської академії наук з 1952 року; член Академії природничих наук у Філядельфії, член Американської асоціації прикладних наук, член Геологічного товариства Америки з 1956 року, а з 1963 — його дійсний член; член Палеонтологічного товариства, член Бостонського геологічного товариства з 1956, член Почесного товариства „Сіґма Ксі“ (відділ Бостонського університету), відзначений золотим ключем „Spondon Хунонес“

На завершення наводимо цитату з некрологу, що його опублікував у журналі Геологічного товариства Америки професор Пол Лайонс: „В Іванові Олексишині геологічний світ втратив одного зі своїх найвідданіших і найдопитливіших дослідників, людину незвичайних якостей як науковця, викладача. Я утратив довголітнього друга“.

Автори складають сердечну подяку працівникам Природознавчого музею НАН України: докторові геолого-мінералогічних наук Данилові Дриганту та охоронниці палеонтологічних фондів Марії Цигель за інформацію про колекцію І. Олексишина, а також Ользі Олексишин-Головецькій за відомості про її батька.

ЛІТЕРАТУРА

1. Encyclopedia of Ukraine / Ed. D. Huzar Struk Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press Inc. 1993. — V. 3. — P. 681.
2. Ярема С. Іван Олексишин // Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898—1998. За ред. Степана Яреми. — Тернопіль; Львів: НТШ; Львівське крайове товариство „Рідна Школа“, 1998. — С. 451 — 452.
3. *Oleksyshyn I.* Sprawozdanie z wyciecki geologicznej odbytej podczas ferij letnich 1927 roku na polnoc od Zascianocza kolo Trembowli wzdluz Seretu az do Tarnopola i na polnoc od Trembowli wzdluz rzeki Gniezny az do Stupek kolo Borek Wielkich.
4. *Oleksyshyn I.* Sprawozdanie z wyciecki geologicznej w okolicy Podhorzec, Jasionowa, Huciska Brodzkiego, Pieniak i Opak w dniach 27.IX. do 5.X.1927.
5. *Oleksyshyn I.* Ogolny poglad na stratygraficzne rozmieszczenie utworow miocenskich na zbadanej czesci wyzyny Podolskiej, oraz wnioski, rok 1928.
6. *Олексишин І.* Розміщення карстових явищ на Поділлі // Львів: Наша Батьківщина. Орган Українського краєзнавчого товариства. — 1937. — ч. 3.
7. *Олексишин І.* Красові явища на Поділлі // Фізикографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. — 1938. — Вип. 7.
8. *Oleksyschyn I.* Verbreitung und Stratigraphie des Miozan in Nordpodolia und Sudwolhynia. Dissertation aus dem Geologisch-Paleontologischen Institut der Universitat Innsbruck, Osterreich, 1952. — 39 s.
9. *Oleksyshyn I.* Brown coal beds in the vicinity of Zovkva and Rava Ruska, Ukraine // Proceedings of Pennsylvania Academy of Science. — 1954. — Vol. 28. — P. 173—178.
10. *Oleksyshyn I.* Gypsum deposits in Podolia, Ukraine, and their stratigraphic significance // Ibid. — 1954. — Vol. 28. — P. 179—188.

11. *Oleksyshyn I.* Geology and Mineral Resources of Ukraine // Ibid— 1955. — Vol. 29. — P. 29—32.
12. *Oleksyshyn I.* Some new species of Miocene Mollusca from Maryland // Paleontological Society, J. of Paleontology. — 1959. — Vol. 33. — N. 1. — P. 29—32.
13. *Oleksyshyn I.* Some new species of Miocene Mollusca from Maryland and Virginia // Proceedings of the Pennsylvania Academy of Science. — 1960. — Vol. 34. — P. 101—106.
14. *Олексин І.* Геологічний нарис Поділля // Шляхами Золотого Поділля. — Т. 1. — С. 213—216.
15. *Олексин І.* Географічний нарис Тербовельщини // Тербовельська земля: Історично-мемуарний збірник. — Наукове товариство ім. Шевченка в Нью-Йорку. — 1968. — С. 81—105. (НТШ. Український архів. — Т. 20).
16. *Олексин І.* Геолого-географічний нарис Дрогобицького повіту // Дрогобищина: земля Івана Франка. Регіональний збірник. — 1973. — С. 14—42. — (Наукове товариство ім. Шевченка в Нью-Йорку. Український архів. — Т. 25).
17. *Олексин І.* Львів як осередок політичного, культурного й економічного розвитку українського народу на західноукраїнських землях // Ювілейна книга Української академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілости 1878—1978. — Філадельфія; Мюнхен, 1978. — С. 12—38.
18. *Олексин І.* Бурса ім. митрополита Шептицького. Ibid. — С. 367—370.
19. *Oleksyshyn I.* Fossil plants from the Anthracite coal fields of eastern Pennsylvania // Commonwealth of Pennsylvania. Pennsylvania Geological Survey. — Fourth series. — General Geology Report. — № 72, Harrisburg. — 1982. — P. 1—157.
20. *Oleksyshyn I.* Fossil plants from Abbott coal bed horizon, Northern Anthracite coal field of eastern Pennsylvania and their stratigraphic significance. 92 p. of manuscript text, 37 figures, specimens SMP F734-F882 deposited in the State Museum of Pennsylvania.
21. *Oleksyshyn I.* The Instability in the Distribution of Continents on the Earth // Праці Хемічно-біологічно-лікарської секції Наукового товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку. — 1973. — Т. 7. — С. 60—76.
22. *Oleksyshyn I.* Origin and the development of the atmosphere and organic life on the Earth // Proceedings Shevchenko Scientific Society. — 1980. — Vol. 8. — P. 37—52.
23. Current classification of organisms // Ibid. — 1980. — Vol. 8. — P. 53—60.

SUMMARY

Ihor BUBNIAK, Stepan YAREMA

IVAN OLEKSYSHYN — AMERICAN PROFESSOR OF GEOLOGY

The biography of the famous American Professor of Geology Ivan Olekshyshyn, member of Schevchenko Scientific Society and several American Scientific Societies is described. Two main periods of his scientific activity, Ukrainian and American ones are characterized. After completing secondary school and graduating University he worked for Ternopil and Lviv Gymnaziums. After some time Ivan Olekshyshyn defended dissertation in Austria. The second period of the scientific works connected with the studies of the geology and the fossils from Maryland, Pennsylvania and Virginia. The Scientific Societies in which Ivan Olekshyshyn was member are outlined. The public activities of Professor I. Olekshyshyn are described as a very creative. The pictures of some samples from Miocene faunal collection gathered by Ivan Olekshyshyn from Natural History Museum of the National Academy of Ukraine are presented in the article.